

IMAYNA MANIFESTACIONKUNAPI DIGITAL NISQAPI AMACHAKUNAMANTA

**Protesta runanapaq derechunku balichiq
runakunapaq pusay**

**HIPER
DERECHO**

Constitución del Perú sutichasqa hatun kamachikuyqa arí ninmi llaqta runakuna imamantapas manifestación ruwananta, hinallataq qispilla ima rimaynintapas ninanpaq, ichaqa qam ima huñupas umalliq kasqaykipi chay kamachikuqkuna waqaychaqkunaqa (fuerzas del orden nisqanchik) manam chayta uyakunkuchu hinaspa protestakunapi hinapuni maqsasunkiman utaq harkasunkiman, kaytaqa yanqallamantapasmi ruwanmanku paykunaqa, hawkalla protesta kachkaptin ima.

Kunanqa, vinagremanta, pañuelokunamanta, pancartakunamantapas, protesta ruwaqkunaqa redes sociales nisqawan, celularwanpas llamkanchik, rimanakunanchikpaq, protestakunata umallinanchikpaq utaq runakunaman mastarinchik, chay protestaman rinanchikpaq ima. Ichaqa, ancha yuyarinapaqmi kachkan, imaynam allinlla, mana maqachikuspa, kayninchikta waqaychakunchik, hinapunim digital nisqanchikpipas waqaychakunanchik.

“Raki 2, inciso 12: “Llapan runakunam hawkalla, mana awqanakunayuq huñunakunanpaq derechuyuq kachkan. Sapaq wasikunapi utaq lliw runakunapaq kichasqa wasikunapi huñunakuykunaqa manam ñawpaqtaqa willakunanchu. Llaqta plasakunapi, llaqta ñankunapi utaq kikllukunapi huñunakunapaqqa ñawpaqmantaraqmi autoridadman willana, chay autoridadqa harkanmanmi sutilla mana apakunanpaq imapas kaptin, chay seguridad pública nisqarayku utaq salud pública nisqankurayku”.

Kay siqipim allin yuyaychakuykunata quykapuykiku, kaykunata sapa protestapi ruraspa digital nisqapi allinta amachakunaykipaq:

QALLARIYNINPI

1

Redes sociales nisqanchikpi qammanta tukuy willaykunata (datos personales nisqanchikta) allinta waqaychay, privacidad nisqanchikta imaymanata churay sapa imapas warkusqaykipaq utaq rimanakusqaykipaq.

Ichapas qamqa aktibista kanki, hinaspa ichapas qatipakunki rapikunata utaq Facebookpi utaq WhatsApppi movimientos sociales nisqanchik huñukunapi kachkanki. Aswan yachayta atinki chaykunamanta kay [Guía de Consejos para Privacidad y Seguridad en Redes Sociales](#) (castilla simipi) sutichasqa rapipi. Ichapas mana riqsinkichu llapa manifestacionpi kaq runakunata, chaymi kayta yuyarinayki: mana allin runakunapas kanmanmi, paykunaqa qamllapaq kaq willayniyikunamanmi yaykunman (sutiayki, ruwasqaykikuna, rikchaykuna, maypi kasqaykikuna, hukkunapas), redes socialespi warkusqaykiman hinallataq/utaq qallariyninpi, kikin portestapi utaq chaymanta ima nisqaykimanpas, ima ruwasqaykimanpas yaykunmanmi.

2

Lluqsisqanmanta chayanankama mensajeriapi pakachaq ruwanakunawan (aplicaciones nisqapi) qillqanakuy

Ichapas movimiento social nisqata umallinki, utaq huñuykipi rimanakuykuna kamaq kanki, utaq hukkunawan protestaman riysinakunki, chayqa qillqanakuypaq, willakuypaq utaq hukniykimanta yachanapaq allin sistema de comunicación nisqayuqmi kanayki. Chay qillqanakuypaq, qayanakuypaq Whatsapp utaq FB Messenger hinallataq Telegrampas kachkan, aswan riqsisqakuna; kaykunaqa llapanñam chay willaykuna apachisqaykitaqa ñam pakachanña. Chaynaqa kaykunawan willanakusqaykiqa allinmi kachkan, waqaychasqa; ichaqa aswanraq hukkunatapas ruwankiman aswan waqaychakunaykipaq: Ama qunqaychu, chay PIN nisqa kichanata waqyanaykiman churay (kay PIN manam rukanawan kichanachu, nitaq uyaykiwan kichanachu), ama huñuykikunaman mana riqsisqayki runakunata yaykuchiychu, hinallataq sensibles nisqa ima willaytapas ama mastariychu mana hinapuni churana kaptinqa.

PROTESTAPI

3

Ama mana riqsisqayki redkunaman yaykuychu kikin protestapi.

Ancha chaniyuqmi internetniyuq kanayki kikin protestapi, chaypaqqa achka rasunkunam kapun. Ichaqa, ichapas megas nisqanchik tukurapusunki, utaq mana ancha allintachu internet hapin, chayqa SMS nisqanchikwan rimanakunaykim aswan allin kapusunki, utaq mana megaspaq kaq aplicativos nisqanchik. Ama mana riqsisqayki WiFi privado kaqkunaman yaykuychu. Wakin hawa suyukunapi, suyu kamachiq waqaychaqkuna (fuerzas del orden nisqanchik) "kichanku" qispí kaq WiFi kikin manifestacionkunapi, imayna llika purisqanta "qawanankupaq", umalliqkuna ima ruwasqankuta yachanankupaq. Chaynallataq, ichapas chayta kichankuman computadormanta utaq waqyanaykimanta willayniyikuna (datos personales nisqanchik) suwaqkuna, chaynam contraseñayikunata waqaychanmanku utaq bancopi cuentaykikunaman yaykunmanku suwakuq ¡Manam imapas gratisllachu!

4

Apagay chay geolocalización nisqata aplicacionniykikunamanta

Sichus phutukunata utaq videokunata manifestacionpi hurqunki, chay phutukunaqa huk runakunapa waqaychasqa kaynintam aphiktanman, qhaway chay geolocalización akllanata hinaspa apagay mastarisqaykipaq kaq aplicacioneskunapi. Chaynaptiykiqa, manaña waqyanayuq kaptiyki (ichapas chinkapusurqanki utaq qichusurqankiku) manam pipas maypi phutukuna rurasqaykita yachanqachu. Androidpi chaymanta iOS kaqpipas, kay akllanaqa tarikun app permisukuna churanakunapim.

5

Ichapas harkasunkiku, hinaptinqa...

Sichus kamachiq amachaqkuna harkasunki, hinaptinqa yachanaykim: paykuna ichapas waqyanaykipi imakunatapas qawachinaykita munanqaku, chay ruraytaqa manam atinkuchu, ama qawachiychu imatapas. Manam chayna kamachiyyataq a tinkuchu, ama waqyanaykita imapaqpas paykuna mañakuptin kichaychu. Derechuykim kachkan tukuy piwanpas rimasqayki qamllapaq kananpaq, chaymi mana waqyanaykita qunaykichi nitaq imatapas qawachinaykichi. Paykunaqa waqyanaykita qawanmanku hustisya kamachiqpa kamachimusqanllawanmi, chaynalla harkasuspaykiqa manam atinkuchu.

Hinallataq, ichapas derechoykimanhina protestachkaspa harkasqa karqanki utaq hukkunata harkasqa kasqankuta rikurqanki, chayna kaptinqa kay tinkita (kastilla simipi kachkan) kichaspa tukuya huntapay. Kay ruwayqa kichanqa qampaq huk demandata, habeas corpus nisqanpi, qispi lluqsimunaykipaq.

CHAYMANTA

6

Metadatos niqanchikta pichay, ima yachanapaq kasqanta waqaychay hinallataq willakamuy ima kasqantapas

Protesta tukuruptinqa ichapas achkata imakunatapas qispichirqanki imayna kasqanta riqsichinaykipaq, hinaspaqa ichapas chaykunata mastariyta munanki, kamachiqkunapa mana allin rurasqanta denunsiyanaykipaq utaq pipas harkasqankuta riqsichinaykipaq. Chayna kaptinqa, kaykunataraq ruray, manaraq mastarinaykipaq wicherichispa. Ichapas tukuy utaq wakin willaypaq mastarisqayki pillatasqap mana allinpaq rikuchinman, mana chayna kananpaq ama churaychu sapachaq willaykunata hinaspa mana sutiyuqta phutukunata, videokunata churay chaypaq kaq filtrokunawan, utaq uyakunata chaypaq kaqkunawan qaspachay. Hinallataq metadata nisqata pichay (chaypipas phutukuna, videokuna warkukun), chaykuna kikillan warkukunman. Tukunapaqtat, sichus celularniykiti chinkachirqanki utaq qichuchikurqanki chayqa, hamutay pikunataq chaywan aphiktakunmanku, hinaspa paykunaman chayta willay, chaynapi paykuna kikinkumanta seguridadta ruwanankupaq.

HIPER DERECHO

Tecnología como libertad

Algunos derechos reservados, 2023

Bajo una licencia Creative Commons Reconocimiento 4.0 Internacional

Foto principal de Walter Piedras (CC BY NC SA). Ilustraciones: Freepik.com

Traducción: Instituto Nacional para las Lenguas Originarias

Gracias al apoyo de Internews

